

ПРОБЛЕМАТИКА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ТА СУБ'ЄКТНОСТІ
В НАУКОВІЙ ТА ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНІЙ
ДУМЦІ ФІНО-УГОРСЬКИХ НАРОДІВ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті розглянуті процеси формування ідентифікації в царській, Радянській та пострадянській Росії. Міфотворчість та формування національної свідомості у територіальних автономіях – суб'єктах Російської Федерації, розглянуто у теоретико-методологічному контексті колоніальних досліджень.

Ключові слова: ідентичності, міфотворчість, постколоніальний дискурс, етнічні цінності, культурна еліта, фіно-угорські народи, суб'єктність.

Nadiya Yefimishch. Problems of Identities and Subjectness in Scholarly and Socio-Political Thought of Finn-Ugric Peoples in the 20th through 21st centuries. The Article deals with Processes of Identity Shaping in Ethnopolitical Context of Tsarist, Soviet and Post-Soviet Russia. Mythmaking and Shaping of National Self-Consciousness in Territorial Units of Russia Federation are Consired within Conceptual al Framework of Colonial Studies.

Key words: *Identifies, Mythmaking, (Post) colonial Discourse, Ethnic values, Cultural Elite, Finn-Ugric Community, Territorial Subjectness.*

Для адекватного розуміння сучасних ідентифікаційних процесів у спільнотах фіно-угорських народів необхідно не тільки звільнитися від надмірної ідеологізації, але і подивитися на проблему їхнього формування на широкому історичному тлі.

Фіно-угри, не встигнувши створити власної державності, ще на зорі своєї історії, на стадії виходу з первісного стану і завершення етногенезу, виявилися в орбіті геополітичних інтересів значно сильніших і чисельніших, краще озброєних і більш у військовому відношенні організованих сусідів: германців, слов'ян, тюрків. Тобто їхній іманентний, внутрішній соціально-політичний розвиток був перекритий зовнішнім чинником, пов'язаним зі включенням цих народів у дер-

жавні утворення інших народів, які перебували на вищому рівні розвитку, в той час як вони самі усе ще перебували в стані стагнації.

Вепси, карели, комі, іжора, водь, частково ести, саами, мордва, удмурти, «черемиси» (марі), «югра» (ханти і мансі) ще з часу Київської і Новгородської Русі виявилися в епіцентрі слов'янської воєнно-торговельної та колонізаційної експансії. Згодом західні фіно-угорські племена (фіни, ести, ліви, частково карели, саами) випробували на собі загарбницькі устремління німецьких, шведських і данських завойовників. На південно-східній окраїні фіно-угорського ареалу знаходився і наступав войовничий тюркський світ – хазари, волзько-камські булгари, татаро-монголи, тому східні угро-фіни (більша частина мордви, черемис, удмуртів, хантів і мансі) потрапили в зону державотворення тюркських завойовників і опинилися у сфері впливу тюркського Сходу.

Після включення до складу Російської держави насильство в сполученні з більш тонкими формами пригноблення супроводжувало фіно-угрів у встановленні нового адміністративного управління і в політиці християнізації, тобто в насадженні чужої державної релігії. На початку XVIII століття за Ніштадтським миром до Росії від Швеції були приєднані естонці, ліви, іжора, водь, інгерманландські фіни, частина карел, а ще через століття Росія відібрала у Швеції Фінляндію.

У Російській імперії, попри багатонаціональний склад її населення, адміністративне улаштування зовсім не враховувало розселення народів, етнічний склад населення регіонів. Райони їх компактного проживання були штучно розірвані між різними адміністративними одиницями, і тільки фіни серед всіх підданих імперії мали автономну державність.

Суспільні процеси у фіно-угорських народностей в Російській імперії розвивалися повільно, оскільки вони не мали можливості жити в містах. Таким чином ці народи виявилися етносами з неповною соціальною структурою – суто селянськими народностями, що негативно впливало на етнополітичний розвиток, бо у таких народів немає соціальної сили, здатної порушити суспільно-політичні проблеми, тим більше питання національного самовизначення, автономії, державності.

Початок розвалу патріархальних засад, зародження товарно-ринкових відносин, які ведуть до формування буржуазної громадської структури, у фіно-угрів Росії належить до

кінця XIX – початку XX століття. В той час почалося і зародження нової соціальної сили – нечисленної національної інтелігенції, яка висунула завдання самовизначення і досягнення автономії.

Лютнева революція та падіння імперської влади в Росії викликали у активної, освіченої частини фіно-угорських народів великі надії на демократичне оновлення життя і національне відродження. Просвітницька інтелігенція почала вести активну суспільну роботу, окреслила широку програму національного розвитку рідного народу, стала каталізатором народного самоусвідомлення.

Після Жовтневого перевороту, в ході якого більшовики проголосили право на самовизначення всіх народів Росії, національні рухи і організації фіно-угрів Росії висловилися на підтримку радянської влади, але при цьому питання автономії не відразу виявилися в фокусі уваги. Вперше ця проблема для марійців, удмуртів, мордві виявилася значимою у зв'язку з проголошенням Татаро-Башкирської Радянської республіки весною 1918 року, але події громадянської війни відсунули її вирішення. Тільки на завершальному етапі громадянської війни питання знову стало актуальним.

Здійснення права на автономію окремих фіно-угорських народів мало свої особливості. Частина карельського національного руху, наприклад, виступала за незалежність, вважаючи, що «Карелія сама повинна вирішувати свої справи і відокремитися від Росії», в кінцевому рахунку, маючи на увазі створення спільної з фінами незалежної держави. Щоб запобігти цьому, 8 червня 1920 року був прийнятий декрет ВЦВК про створення Карельської Трудової Комуни, невдовзі були створені «Всекарельський з'їзд представників трудящих карел» і Карельський ревком.

Інший порядок заходів був проведений стосовно марійської і удмуртської автономії. 4 листопада 1920 року було проголошено про створення автономії, пізніше визначені території і лише згодом створені ревкоми. У комі був третій варіант: спочатку, у січні 1921 року, створений ревком, а сама автономна область проголошена 22 серпня.

Декретами згори були створені автономії в обмеженій формі автономних областей карельського, марійського, удмуртського, комі народів. Ці народи були слабо організовані, демократичні національні організації на хвилі демократичного етапу революції у більшості із них не були ство-

рені. Органи, які були в період створення автономії (національні відділи при Наркомнаці, національні секції при комуністичних партійних комітетах і виконкомах Рад) були повністю під більшовицьким партійним контролем.

Статус автономних республік в утвореному більшовиками СРСР був вищим наявного в фіно-угорських народів статусу автономних областей. Якщо стосовно Карельської Трудової Комуни в 1923 році така можливість була реалізована, то стосовно інших територій – ні.

Наприкінці 1928 року в СРСР була перекроєна територіально-адміністративна система управління та функціонування органів влади, оскільки губернії були скасовані, створені області і краї. Автономна Марійська область і Удмуртська автономна область, разом з Чуваською АРСР, включалися до складу Нижегородського краю. Комі АО входила до складу Північного. Мордовський округ (з 1930 року – автономна область) – до складу Середньо-Волзького краю, що зумовлювало значне скорочення і без того обмежених прав і повноважень автономних областей, особливо у питаннях фінансування.

Особливістю 20-х – першої половини 30-х років було поєднання територіальної автономії з екстериторіальною культурно-національною автономією, що було ліквідовано в 1937 році. Позитивним було і адміністративне самовизначення народів, які не мали автономії (Вінницький вепський район в Ленінградській області), а також створення для відірваних від основної етнічної маси груп утворень у формі національних районів і сільрад (карели у Тверській області, марійці в Башкирії, мордва в Оренбурзькій області, естонці в Псковській області і в Сибіру, фіни в Ленінградській області і т. д.). Така форма самовизначення відіграла позитивну роль і в розвитку іжори, інгерманландських фінів, кольських саамі, але і вона після 1937 року була ліквідована.

У середині 30-х років автономні області як форми самовизначення фіно-угорських народів були перетворені в автономні республіки (в 1934 році Мордовська і Удмуртська, в 1936 році – Комі і Марійська, а Карельська – ще в 1923 році). Фактично в 20-х роках автономні області мали певну самостійність у вирішенні деяких питань (зокрема, у сфері культури і освіти), яку втратили, перетворившись в республіки (бо це був час кінцевого утвердження командно-адміністративної системи з жорсткою централізацією).

Нововведення обмежилось лише зовнішніми декораціями. Такими нововведеннями були прийняття формальних Конституцій, які дослівно повторювали Основні закони СРСР і РРФСР.

У післявоєнні роки радянська індустріальна, міграційна, демографічна політика призвела до скорочення питомої ваги фіно-угрів Росії в «своїх» національно-державних утвореннях. Вони там виявилися національною меншістю. За матеріалами перепису 1989 року було: марі – 43,3%, мордва – 32,5%, удмурти – 30,9%, комі – 23,3%, карели – 9,9%, ханти і мансі разом – 1,4%. Тільки комі-перм'яки становили виняток, займаючи в населенні округу 60,2%. При цьому для більшості фіно-угорських народів характерний високий рівень діаспоризації: 72,8% мордви, 51,7% марійців, 47,2% хантів, 39,7% карелів, 37,3% комі-перм'яків, 33,5% удмуртів, 22,4% мансі, 15,4% комі – проживають за межами «своїх» республік і округів.

Рух солідарності фіно-угорських народів став важливою віхою в історії громадських, політичних та інших рухів на пострадянському просторі як позитивний приклад міжетнічного співробітництва. У зв'язку з цим великий інтерес становить ретроспективний погляд на історичний досвід фіно-угорських народів Росії, узагальнення їх історичного досвіду – як позитивного, так і негативного, як в узагальнюючому вигляді, так і щодо конкретних народів і територій.

Історіографія проблеми національної державності фіно-угорських народів Росії, історичного досвіду їх автономного національно-державного будівництва та формування ідентичності у рамках територіальних утворень досить багата. Першими публікаціями на цю тему були статті активних учасників тих подій, оприлюднені в 1920–1930-х роках в ювілейних збірниках, присвячених 5-й, 10-й, 15-й роковинам автономій, в різноманітних краєзнавчих журналах і збірниках.

У цих матеріалах міститься досить багатий фактичний матеріал, розповідається про конкретні справи національних організацій і значних суспільно-політичних діячів. Події в них описувалися загалом близько до історичної правди, хоча вже з початку 30-х років в такі публікації проникли партійно-політичні оцінки в дусі свого часу. Більше того, представників передової демократичної інтелігенції фіно-угорських народів було звинувачено в тому, що вони хотіли створити «буржуазно-демократичні держави» своїх народів, відділити

їх від СРСР і приєднати до Фінляндії або – як мінімум – створити Федерацію фіно-угорських республік під протекторатом Фінляндії [1].

Після XX з'їзду КПРС, з реабілітацією багатьох активних національних діячів, стало можливим писати більш правдиву історію, з поверненням в історичну канву багатьох імен, але і до теперішнього часу у висвітленні цієї проблематики залишилося немало «білих плям» і присутнє велике нашарування ідеологізації й ідеалізації більшовицької політики.

Утім, як показав історичний досвід, часткова десталінізація не повернула фіно-угорським автономіям тих повноважень, які вони мали у 1925–1930 роках і не привели до розширення фіно-угорського етнокультурного простору, зокрема у таких аспектах, як створення національної вищої школи, численної міської еліти, потужної та авторитетної преси. Як свідчить перебіг подій останніх двох десятиріч, попри важливу роль територіальних автономій для збереження етнічних ідентичностей фіно-угрів асиміляційні процеси не лише не припинено, але можна говорити і про ревіталізацію локальних ідентичностей у межах автономій: комі-іжемців у Республіці Комі, бесермян в Удмуртії, гірських марійців у Марій Ел. Найбільш очевидним цей процес є у Мордовії, де ерзянсько-мокшанський дуалізм набув, до певної міри, форм конфронтації. Значно посилилося також мовно-культурна фрагментація серед карел (північні карели, людіки та лівіки). Процеси фрагментації, на думку Ю. Шабаява, пов'язані з дивідендами, як і політичні антрепренери нових спільнот можуть отримати від статусу корінних нечисленних народів у контексті розвитку євро регіонів, співпраці Росії – ЄС тощо.

Аналогічно розвиваються нові регіональні ідентичності серед росіян, що переплітаються з формуванням локальних ідентичностей у фіно-угорських регіонах Росії. Ці ідентичності на Північному Заході Росії пов'язують з міфологемою історичної спадщини Великого Новгороду як альтернативи Москви. Центрами формування нових російськомовних ідентичностей є Архангельськ та Санкт-Петербург. Притому формами вияву можуть бути як новітні етнічні ідентичності під час перепису («помори»), так і міфи про вільне європейське місто Санкт-Петербург, поліетнічну Інгерманландію, наближений до Скандинавії регіон Мурману. Нові ідентичності, крім родоводу від Новгороду, обов'язково

акцентують на особливих зв'язках з Заходом (Швецією, Норвегією, Фінляндією), місцевими фіно-уграми, духовній культурі, пов'язаній зі старообрядцями, та свободою від кріпацтва, і навіть на мові («поморська говоря»). Ці особливості нових ідентичностей на Північному Заході Росії надають їм рис подібності до «русинського руху». Характерно, що у Санкт-Петербурзі у 1999 р. був проведений круглий стіл, де обговорювалася книга українського науковця Р. Кіся «Фінал Третього Риму». Серед речників нових ідентичностей у Санкт-Петербурзі можна виділити відомих журналістів Д. Коцюбинського, Л. Гавриліну та О. Вертячих. В Архангельську «поморська» ідея набула поширення серед кіл місцевої культурної та політичної еліти.

Як правило, представники національних організацій фіно-угрів Росії відкидають регіоналістський, тим більше сепаратистський російськомовний дискурс.

Для історії ідей у Північно-Західному регіоні Росії ендемічним є антикарельський та антикомі нарративи архангельських еліт. Подібно до 1920-х років ці еліти виступають (нині як речники «поморської ідеї») з твердженням про «штучність» Карелії та Комі як самодостатніх територіальних одиниць.

Живучість цього та інших нарративів, що залишаються актуальними упродовж останніх десятиріч, викликає потребу в інших поясненнях слабкості фіно-угорського національного дискурсу, ніж ті, що було запропоновано раніше у рамках постмарксистських підходів.

Значну роль у переосмисленні ідейно-теоретичної спадщини фіно-угорських народів відіграло впровадження теоретико-методологічних підходів постколоніальних студій як інноваційного засобу дослідження формування модерних ідентичностей фіно-угрів Росії.

У працях Е. Саїда, Б. Андерсона, Р. Сеймура, Р. Суні, Р. Шреда, Т. Мартина та інших західних науковців загальні питання кризи колоніальних імперій пов'язано з колоніальним та антиколоніальним дискурсом у Російській імперії, Радянському Союзі та на постколоніальному просторі. Оскільки наукова школа С. Лаллукки (Фінляндія) об'єднує у парадигмі досліджень формування національних рухів фіно-угрів Росії, тюркських народів Поволжя, а також українців та білорусів, то дослідження генези білоруського націоналізму В. Булгакова, здійсненне в Інституті філософії НАН

України, містить чимало положень, що актуальні і для вивчення національної ідеології фіно-угрів Росії [2].

На думку науковців, генеза колоніального дискурсу серед фіно-угорських народів Росії, що у своїй еволюції привів до появи міфологем національного відродження, була пов'язана з потребою посилення цілісності імперії у другій половині XIX сторіччя. Амбіційний проект розбудови нової загальноросійської ідентичності був пов'язаний з асиміляцією менших і політично слабких етнічних спільнот, особливо тих, серед яких формально домінувало православ'я – українців, білорусів, фіно-угрів – у внутрішніх регіонах Росії. Щоб їх асимілювати, треба було спочатку розпізнати їх як особливі національності. Починаючи від 1880-х років, православне селянство (у тому числі фіно-угорське) сприймається як опора трону, резерв російського націоналізму. За цих умов фіно-угорські народи Поволжя розглядаються як об'єкт у боротьбі з ісламом, а карели – у боротьбі з лютееранством та фінським націоналізмом, що активно розвивався [3].

Імперсько-колоніальне моделювання фіно-угорських регіонів відбувалося з використанням позитивістської науки і воно поєднувало дві суперечливі тенденції. З одного боку, імперія продовжувала конструювання і опис Поволжя, Карелії та «Зирянського краю» за допомогою вже апробованих нарративних моделей, образів і тропів, пов'язуючи їх з усім застарілим, сільським, примітивним, диким та язичницьким. Культурі метрополії вона приписувала контрастну позицію інтелектуальної переваги, пов'язаної зі силою, авторитетом, просвітою та сучасністю. Разом з тим, позитивістська наука почала виробляти знання щодо фіно-угорських регіонів, яке кардинально розширювало уявлення про них і ставило імперію перед викликом, що це знання буде використане для побудови альтернативних політичних ідеологій. Поява нових парадигм, наприклад, у мовознавстві, етнографії, культурній антропології та географії не лише примушувала місцеве суспільство усвідомлювати існування «Зирянського краю», «Біломорської Карелії» тощо, але також стимулювала владу до використання у своїй риториці наукової термінології, введення щодо цих регіонів щораз нових уявлень у масовій свідомості. Часом, як у випадку орієнталіста Г. Литкіна, автора відомої праці «Зирянський край за єпископів пермських», словників та численних наукових

розвідок, нові презентації виходили за рамки колоніального поля і мали явно націоналістичне спрямування. Характерно, що вірноповіданий Г. Литкін сприймався за радянської доби калмицькими науковцями як представник пригнобленого братнього народу (тобто комі), що відкрив російській науці пам'ятки буддистської (калмицької) думки. Аналогічно І. Куратов, перший професійний поет та публіцист комі, став відомим у радянський період своїми презентаціями культури народів Центральної Азії, з якими він стикався як військовий юрист і представник офіційних бюрократичних структур імперії.

Знання про фіно-угрів, для формування яких почала функціонувати спеціальна інфраструктура (університети – зокрема Казанський, установи Академії наук, наукові товариства, аналітичні служби силових міністерств), використовувалися для виправдання діяльності, спрямованої на захист російської держави, російської експансії, імперської цивілізації, цінностей, інтересів та цілей. Однак саме завдяки продукуванню знання, яке можна верифікувати у позитивістський спосіб, ми зобов'язані об'єктивними відкриттями, пов'язаними з публікацією карт і джерел, кодифікацією історичних пам'яток і написанням словників.

Конструювання нових імперських регіонів та виділення фіно-угрів з маси «іногородців» як етнічної категорії виявилося достатньо амбівалентним, тому що конструювання національної традиції навіть з явно утилітарними цілями може бути використано націоналістами для своїх власних цілей. Російський колоніалізм не лише створив конструктивний кістяк уявлень і виробив достатню кількість наукового знання про фіно-угорські регіони, але постійним потоком інформації пробуджував уяву і сприяв відповідній рефлексії. Слід зауважити, що вже в 1920-і роки дискусії з приводу етнографічних кордонів у регіоні розселення фіно-угрів обов'язково супроводжувалися апеляціями до карт Ріттixa, а політична у своїй основі дискусія про об'єднання комі-зирян та комі-перм'яків не могла оминати доробок дореволюційних етнографів, які ґрунтовно досліджували спільні та особливі риси обох етносів.

Для колоніального дискурсу була характерною презентація фіно-угрів як неповноцінних, нездатних виступати від власного імені.

Подібним концептам слугували як географія – місця проживання фіно-угрів змальовувалися як дикі та малоДОС-тупні, так і культурна антропология. Фіно-угри змальовувалися як розумово неповноцінні, непривабливі, фізично ущербні, приречені на асиміляцію. Їхні мови у рамках колоніального нарративу оголошувалися недорозвиненими, вірування архаїчними, звичаї та побут – дикими та вульгарними. Як відомо, протистояння на цьому фронті і формування контрнарративу почалося з епохою експедицій, що їх організувало Фінське товариство, а також Угорська академія наук [4]. Наратив М. Кастрена та Б. Мункачі мав очевидну антиколоніальну спрямованість. Російська громадськість таким чином отримала живу «західну» альтернативу імперському дискурсу, що у подальшому мало свої наслідки для перебігу Мултанської справи 1892 – 1896 років, діяльності семінарії Львівського або мордовських зацікавлень М. Горького.

Ми можемо констатувати, що поборовання колоніальних стереотипів у громадсько-політичній думці комі почалося від П. Сорокіна та К. Жакова і триває до сьогодні. Як свідчать матеріали преси найбільшого фіно-угорського етносу – ерзі і найменшого – воді, цей процес у ХХІ сторіччі охопив усі фіно-угорські етноси Росії.

Якщо білоруський національний рух відставав від Українського, згідно з оцінкою В. Булгакова, на 60–80 років, то ми можемо припустити, що національний рух фіно-угрів Росії відставав від білоруського ще на 10–12 років.

Першим твором марійської літератури, який постулював ідеї національного відродження, став вірш С. Чавайна «Гай» («Ото»), написаний у 1505 р. Першою газетою удмуртською та марійською мовами стали «Вісті з війни» (1915–1917). До цього ж періоду, безпосередньо перед Першою світовою війною і в її ході, належать і твори удмуртської літератури, що, на думку К. Герда, мали антиколоніальне спрямування. Що стосується культури комі, то численні міфологізаторські трактовки її ідеологічного тла радянської доби заважало реально оцінити справжні позиції її представників.

Було міфологізовано позицію К. Жакова, П. Сорокіна та І. Мосшега. На наш погляд, ми можемо говорити про свого роду лінгво- та літературоцентризм у національній ідеології удмуртів та марійців і про менше значення мови у національній ідеології комі, де можна скоріше говорити про міфоцентризм.

Як слушно стверджував К. Герд у статті «Вотяцька література», опублікованій у часописі «Комі му», удмуртська література була однією з найбільш потужних серед фіно-угорських народів. Те саме можна сказати і про марійську, до того як усіх членів спілки письменників Марійської АРСР було фізично знищено у 1937 роки часто разом з родинами [5]. Утім роль національної мови і літератури серед удмуртів та марійців і сьогодні вища, ніж серед комі, мордві чи карел. Цю тенденцію було започатковано ще на початку ХХ сторіччя, коли саме марійці та удмурти займали провідні позиції серед фіно-угрів Росії щодо розвитку художньої літератури та преси національними мовами. І саме для С. Чавайна чи К. Герда літературна творчість сприймалася як звільнення. Створення літератури національною мовою стало своєрідною формою боротьби за самоповагу і символізувало розрив із засвоєним комплексом неповноцінності, що був наслідком культурної колонізації. Створена поетами та письменниками література повинна дати імпульс, щоб розбудити народ, спростувати нав'язані колоніальною ідеологією уявлення, колоніальні міфи, які його принижують. На думку К. Санукова та К. Кулікова, саме удмуртські та марійські літератори започаткували дискусії щодо нації та взаємин між колонією та імперією у їхньому національному контексті і висунули вимогу створення альтернативного канону і витіснення цим панівного канону. К. Герд усвідомлював, що національна свідомість є конструкцією, яка складається з набору цінностей. Щоб наповнювати його специфічним (історичним, етнографічним і т.д.) змістом і надати тим самим національній культурі цілісності, національна еліта повинна створити їх у процесі культурної, політичної та інтелектуальної комунікації.

Для сучасного марійського дискурсу характерне твердження про те, що національна свідомість має потребу у постійному контакті, підтримці, зовнішній соціальній легалізації. Ще засновник марійської літератури С. Чавайн вважав, що національна свідомість згасає, коли замість розвитку національної культури відбувається її симуляція та імітація. Як показали події 2005 року у Марій Ел, погляди С. Чавайна поділяють і модерні марійські націоналісти. Представники марійської інтелігенції звернули увагу міжнародних організацій, зокрема Парламентської асамблеї Ради Європи, на фактичне згасання національної культури в Марій

Ел. В. Козлов (Лайд Шем'єр), К. Сануков та інші представники марійського національного руху виступили з твердженням, що для зведення національної культури нанівець нині вже не треба фізично знищувати її речників. Знищення національної мови, яка є найважливішим інструментом національної культури, може бути здійснено через імітацію та симуляцію її повноправного існування, що і відбувалося у Марій Ел.

На відміну від марійців та удмуртів, національна ідеологія комі розвивалася навколо історичного міфу. Цьому сприяли певні історичні обставини, зокрема відсутність у комі до революції преси національною мовою, а також сильних літературних традицій національною мовою. Твори І. Куратова було введено в обіг і повернуто із забуття завдяки зусиллям П. Сорокіна та К. Жакова, які самі, так само як і І. Мосшег, мовою комі не писали. Утім, саме Сорокін виступив з аргументованим контрколоніальним нарративом, а К. Жаков та І. Мосшег виступили з політичним баченням історії комі. Колоніальний нарратив демагогічно стверджував, що комі, які представлені лише селянством, не мають політичної свідомості та національної долі. Жаков та Мосшег відкинули цей імперський монолог та притаманні йому асиміляторські претензії. Вони протиставили йому метаісторію комі, універсальну схему історичного розвитку, що можна трактувати як підрив імперської історіографії.

Історичні погляди Жакова, його історіософія не були пов'язані з позитивістськими обмеженнями. Його завдання полягало в тому щоб розчаклувати історію комі і примусити її грати глибинну унікальну роль – відродити, вилікувати та звільнити народ, який має стати справжнім творцем свого духовного відродження. «Зирянський край», від самого початку колоніальна територія, націоналізується Жаковим, а згодом і Мосшегом за допомогою історії як скарбниці колективної пам'яті, що відкривається у специфічно міфологічному ракурсі. К. Жаков та І. Мосшег перебували у складному становищі, оскільки відсутність політичних утворень на території комі примушувала їх шукати приклади ранньої політичної свідомості комі у глибокій історії. При цьому доленосні події мали відбуватися у XIII–XIV сторіччях. Єдино можливим рішенням у такій ситуації було зміщення історичних акцентів та міфологізація історичних подій – щоб надати їм певного внутрішнього сенсу, який дає глибоке від-

чуття історичної долі і колективної думки. Національний ідеолог повинен реставрувати «розібране» в часі національне тіло, тобто стати політичним археологом, заново відкрити національну історію та творчо підтвердити історичний зв'язок нації з її героїчним минулим.

Вихоплені І. Мосшегом з минулого події, що нібито підтверджували існування квітучої Біармії, насправді сигналізували про відродження народу комі у майбутньому [6]. Така історія дозволяє кваліфікувати як національні різні феномени – військові подвиги Пама та інших напівлегендарних язичницьких ватажків, алфавіт винайдений Стефаном Пермським, селянські обряди, етнографічні ритуали, пермську дерев'яну скульптуру, а також надавати трансцендентного значення звичайним історичним подіям.

Месіанізм, притаманний ідеї Біармії, несхожий на месіанізм сильних народів. Місія комі полягає у збереженні балансу між людиною і природою, що, на думку К. Жакова, стане головною проблемою модерної доби.

Однак для національних ідеологій фіно-угрів у 1920-х роках в СРСР був притаманний також пролетарський месіанізм щодо фіно-угорських народів Заходу. У Карелії керівництво республіки очолили Е. Гюлінг та інші «червоні фіни», що прибули з метою створення бази для відвоювання великої пролетарської Фінляндії. Завдяки їхнім зусиллям, на думку Я. Ругоева, висловлену ним у 1991 р., у Карелії у 1920-х та початку 1930-х років були створені оптимальні умови для демографічного, культурного та економічного розвитку корінного населення [7]. Розквіт Карелії надихав також чільних діячів культури автономій Поволжя – Приуралля, зокрема К. Герда, В. Литкіна, В. Налімова, О. Грена, які у численних публікаціях наголошували на розквіті культур фіно-угрів у СРСР і на потребі зближення з народами Фінляндії, Естонії та Угорщини для того, щоб у майбутньому комуністичному суспільстві передати їм досвід СРСР у поборюванні не лише соціальної експлуатації, але також великодержавного колоніального імперського дискурсу, притаманного старій Росії. Створення нової лексики, кодифікації мов, запровадження латинського алфавіту розглядалося ними саме у цьому контексті. Репресії щодо фіно-угорської інтелігенції в СРСР у 1930-х роках, що зруйнували потенціал відродження, нині сприймаються як одна з віх реального, а не міфічного історичного шляху фіно-угрів Росії.

1. Терюков А.И. Дело «СОФИН» и советско-финляндские отношения в конце 1920-х – начала 1930-х годов/Розсип и Финляндия в XX веке. К 80-летию независимости Финляндской Республики. – СПб., 1997 – 223–231 с.
2. Див.: Булгаков В. История белорусского национализма. – Вильнюс: Институт белорусистики, 2006.
3. Див.: «Финнизаторы» и «обрусители». Документы по истории борьбы за влияние в Карелии (конец XIX–начало XX вв.) Составление и вступительная статья В.И Мусаева/Финно-угорские народы России. Проблемы истории и культуры. Журнал истории и культуры России и Восточной Европы–№ 10.– Санкт-Петербург, 2007– 47–72 с.
4. Лаллукка С. Наследие академика Шагрена и некоторые задачи изучения финно-угорских народов/Финно-угроведение, 1995.– №1–55–61 с.
5. Див.:Кузнецов Н.С. Из мрака.–Ижевск.1994.
6. Див.: Мосшег И. Коми народ как участник в мировой торговле в прошлом //Коми му 1926.–№4.
Там само. Свидетельства о древнем величии и культуре народа коми//Коми му, 1927.–№4–5.6–7.
7. Див.: Такала И.Р. Финны в Карелии и в России: Возникновение и гибель диаспоры.–СПб., 2002.